

نگاهی بر آسیب‌های مصرف دخانیات

اشاره

اسلام، انسان‌ها و در افقی وسیع‌تر جوامع انسانی را از انجام کارهایی که سبب نابودی آنها می‌شود، نهی کرده است: «وَلَا تَقْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»^۱ «و خود را با دست خود به هلاکت می‌فکنید». بنا بر آیات قرآن، انسان در مقابل بدن خویش مسئول است و در این باره مورد سؤال قرار می‌گیرد: «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا»^۲ «زیرا گوش و چشم و قلب همه مورد پرسش واقع خواهند شد». در حدیثی از رسول‌خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز آمده است: «در روز قیامت، بنده قدم از قدم بر ندارد؛ مگر اینکه از او درباره چهار چیز پرسیده می‌شود: از عمرش که در چه راه نابود کرده است؛ از جوانی‌اش که در چه راه فرسوده است؛ از کسب‌اش که از کجا به دست آورده و در چه راهی مصرف کرده است و از دوستی ما اهل‌بیت»^۳.

دلایل پرهیز از دخانیات

۱. عقل

اسلام، عقل را گوهری می‌داند که همه رفتارهای فردی و اجتماعی انسان را به تعادل

۱. بقره: ۱۹۵.

۲. اسراء: ۳۶.

۳. ابن شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ مصصح علی اکبر غفاری؛ ص ۹۵.

جذابیت و خداگونگی سوق می‌دهد؛ از همین روست که در اسلام از هر چیزی از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها تا حتی خواندنی‌ها و سرگرمی‌ها، اگر سلامت روح و عقل را تهدید کند، باید از آن پرهیز نمود. چنانکه قرآن می‌فرماید: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا»^۱: «در باره شراب و قمار از تو می‌پرسند، بگو در آن دو گناهی بزرگ و سودهایی برای مردم است و [لی] گناهشان از سودشان بزرگتر است». دخانیات در ابعاد گسترده‌اش شامل مواد مخدر نیز می‌شود که مصرف آن سبب زوال عقل آدمی می‌شود. چنانکه آمار بسیاری از خودکشی، قتل، تجاوز به عنف و ... گویای این واقعیت است؛ از جمله:

نزاع و درگیری خانوادگی‌ای که به قتل مادر خانواده و خودکشی پسر جوان خانواده منجر شده بود، حاکی از مصرف مواد مخدر صنعتی توسط پسر خانواده بود. پسر جوان که در روز حادثه بر اثر توهم و ضایعات روانی ناشی از مصرف مواد مخدر با مادر خود درگیر شد بود، در نهایت وی را با ضربات چاقو به قتل رسانده و از محل متواری می‌شود؛ اما فشارهای روانی ناشی از قتل مادر را تاب نیاورد و اقدام به خودکشی می‌کند.^۲

از سوی دیگر به حکم عقل، حفظ جان و سلامتی واجب است. از آنجا که مصرف دخانیات و مواد مخدر با تمام اشکال و مواردش، اثرات مخربی دارد؛ یعنی بر جسم، عقل، اراده و دین و عقیده انسان ضربات سختی وارد می‌کند و زندگی خانوادگی و جامعه را به تباهی می‌کشاند، عقل سلیم حکم می‌کند که از آن اجتناب نماید.

۲. آیات

مصرف دخانیات با آسیبی که به بدن می‌رساند، یکی از عوامل خطر مهم و افزایش‌دهنده بار کلی بیماری‌ها در دنیا خصوصاً در ارتباط با بیماری‌های مزمن و غیرواگیری چون بیماری‌های قلبی - عروقی، بیماری‌های تنفسی، سرطان و سکت

۱. بقره: ۲۱۹.

۲. سایت خبری تحلیلی الف؛ «مصرف مواد مخدر عامل قتل مادر و خودکشی فرزند در اهواز»؛

۴۹۲۵۸۰، کد خبر: ۱۳۹۶/۰۴/۲۵.

نگاهی به آسیب‌های مصرف دخانیات □ ۳۰۷

مغزی است. مطالعات بزرگ اپیدمیولوژیک در سطح جهان نشان داده است مصرف دخانیات و به ویژه کشیدن سیگار با بروز بیماری‌های غیر واگیر ارتباطی قوی دارد و بزرگ‌ترین عامل مرگ قابل کنترل در جهان است؛ به طوری که هر ۸ ثانیه، یک نفر بر اثر مصرف سیگار جان خود را از دست می‌دهد. بنا بر برآورد سازمان بهداشت جهانی، آمار مرگ بر اثر مصرف سیگار تا سال ۲۰۳۰، به ۱۰ میلیون نفر در سال خواهد رسید.^۱

دود و دخانیات به صورت تدریجی زمینه از بین رفتن فرد را مهیا می‌کند، با گسترش انواع بیماری‌های سرطانی و ریوی، سلامتی فرد را به خطر می‌اندازد و طول عمر وی را کم می‌کند و این، یکی از مصادیق بارز خودکشی است که قرآن به شدت با آن برخورد کرده است. علامه طباطبایی در تفسیر آیه «وَلَا تَلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»^۲ می‌نویسد: «از نظر ادبی "با" در "بایدکم"، یا برای سببیت است ... یا برای تأکید زیاد و کلمه "ایدی" مفعول و کنایه از قدرت و نیروهاست (چون "ید" مفرد "ایدی" یعنی دست مظهر قدرت است) و بنابراین مفاد این جمله، این است که نیروها و قدرت‌های خود را از دست ندهید تا بیچاره و بدبخت نشوید و "تهلکه" مانند "هلاک" مصدر است؛ ولی در لغت، بر وزن آن مصدر دیگری نیامده و معنایش این است که انسان به حدی بیچاره و درمانده شود و خود را گم کند که نفهمد کجاست. در این آیه آنچه موجب هلاکت شود، مطلقاً نهی شده، خواه افراط و خواه تفریط باشد».^۳ برخی از مفسران معتقدند: «تعبیر "بِأَيْدِيكُمْ" اشاره به اینکه از روی اختیار خودتان چنین نکنید ... و مراد از تهلکه، اعم از هلاکت اخروی و دنیوی است و مراد از القاء به تهلکه، اقدام به هر عملی است که موجب وقوع در هلاکت انسان یا ترک عملی که باعث هلاکت آدمی گردد؛ مثلاً عملی که مریض انجام دهد و باعث زیادتی

۱. ر.ک: عبادی؛ مهدی و دیگران؛ «شیوع مصرف دخانیات: مطالعه سلامت از دیدگاه مردم ایران»؛ فصلنامه پایش؛ سال دهم، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۰، ص ۳۶۵ - ۳۷۲.

۲. بقره: ۱۹۵.

۳. سید محمد حسین طباطبایی؛ المیزان؛ ج ۲، ص ۸۴.

مرض یا موت او گردد»^۱.

برخی از مفسران کشیدن سیگار را مصداق القاء نفس در تهلکه دانسته‌اند.^۲ بعضی مانند دکتر شیخ یوسف قرضاوی، از علمای اهل سنت نیز این آیه را از جمله دلایل حرمت استعمال دخانیات دانسته و می‌گوید هر چیزی که مضر و دارای زیان باشد، خوردن و نوشیدن آن حرام است.^۳ شیخ حرّ عاملی آیه «وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ»^۴ و روایت «إِنَّمَا الْإِسْرَافُ فِيمَا أُتْلَفَ الْمَالُ وَ أَضَرَّ بِالْبَدَنِ»^۵: «اسراف در چیزی است که مال را تلف کند و به بدن ضرر بزند» را از جمله دلایل حرمت استعمال دخانیات می‌داند.

از دیگر آیاتی که ممنوع بودن استفاده از انواع دخانیات را از آنها برداشت کرده‌اند، آیاتی است که اسراف را حرام کرده است؛ از جمله این آیه شریفه: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۶: «بخورید و بیاشامید و [لی] زیاده روی نکنید که او اسرافکاران را دوست نمی‌دارد». از نظر مفسران، کلمه «اسراف»، کلمه بسیار جامعی است که هر گونه زیاده‌روی در کمیت و کیفیت و بیهوده‌گرایی و اتلاف و مانند آن را شامل می‌شود.^۷

۳. روایات

در روایات اهل بیت علیهم‌السلام از آیه «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ»^۸ به انتحار و خودکشی تعبیر شده است.^۹ در روایتی از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمده است: «سَيَأْتِي زَمَانٌ عَلَى أُمَّتِي يَأْكُلُونَ شَيْئًا اسْمُهُ

۱. سید عبدالحسین طیب؛ *اطیب البیان*؛ ج ۲، ص ۳۶۰.

۲. ر.ک: روح الله روح‌اللهی؛ «مواد مخدر و دخانیات از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی»؛ *دو فصلنامه مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی*؛ شماره ۶، زمستان ۱۳۸۵، ص ۲۸ - ۴۳.

۳. یوسف قرضاوی؛ *حلال و حرام در اسلام*؛ ص ۱۰۵.

۴. غافر: ۴۳.

۵. محمد بن حسن حرّ عاملی؛ *وسائل الشیعه*؛ ج ۲، ص ۸۰.

۶. اعراف: ۳۱؛ و نیز انعام: ۱۴۱؛ اسراء: ۲۶ و ۲۷؛ انبیاء: ۹.

۷. ناصر مکارم شیرازی و دیگران؛ *تفسیر نمونه*؛ ج ۶، ص ۱۴۹.

۸. نساء: ۲۹.

۹. شیخ صدوق؛ *کتاب من لا یحضره الفقیه*؛ ج ۳، ص ۵۷۱.

الْبُنْجُ أَنَا بَرِيءٌ مِنْهُمْ وَهُمْ بَرِيئُونَ مِنِّي»^۱: «برای این امت زمانی خواهد رسید که چیزی به نام بنگ (حشیش) مصرف می‌کنند. من از ایشان بیزارم و آنان نیز از من بیزارند». در روایت دیگری از حضرت آمده است: «أَلَا إِنَّ كُلَّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ أَلَا وَ مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ»^۲: «آگاه باشید هر نوع مسکر حرام است و هر نوع مقدار حرام است و آنچه مقدار زیادش مستی‌آور است، مقدار کم آن هم حرام است». امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «إِنَّمَا الْإِسْرَافُ فِيمَا أَفْسَدَ الْمَالُ وَأَضَرَ بِالْبَدَنِ»^۳: «همانا اسراف در اتلاف مال و ضرر به بدن است».

در روایتی طولانی از امام رضا علیه السلام فلسفه حرام و حلال بودن خوراکی‌ها بیان شده است. حضرت در مورد هر نوع خوراکی و نوشیدنی که برای بدن و عقل ضرر داشته باشد، می‌فرماید:

«أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمْ يُبَيِّحْ أَكْلًا وَلَا شُرْبًا إِلَّا لِمَا فِيهِ الْمُنْفَعَةُ وَالصَّلَاحُ وَلَمْ يُحَرِّمْ إِلَّا مَا فِيهِ الضَّرَرُ وَالتَّلَفُ وَالْفَسَادُ فَكُلُّ نَافِعٍ مُقَوِّ لِلْجِسْمِ فِيهِ قُوَّةٌ لِلْبَدَنِ فَحَلَالٌ وَكُلُّ مُضَرٍّ يَذْهَبُ بِالقُوَّةِ أَوْ قَاتِلٍ فَحَرَامٌ»^۴: «پروردگار هیچ خوردنی و نوشیدنی را مباح نکرد، مگر اینکه در آن نفع و مصلحتی بود و هیچ چیزی را حرام نکرد، مگر اینکه در آن زیان و نابودی و فساد بود؛ پس هر چیزی که در آن نفع و قوت جسم و قوت بدن است، حلال است و هر چیز زیان‌آوری که نیرو و قدرت را از بین ببرد و یا کشنده باشد، حرام است».

۴. فتواها

در روایتی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ»^۵. بر اساس این روایت که قاعده‌ای فقهی است، کسی حق ندارد به خود و دیگری ضرر برساند.^۶

۱. حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۷، ص ۸۶.

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۶، ص ۴۰۸.

۳. همان؛ ج ۴، ص ۵۴.

۴. حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۶، ص ۱۶۵.

۵. محمد بن محمد مؤمن جیلانی؛ الذریعه الی حافظ الشریعه؛ ج ۱، ص ۸۳.

۶. یوسف قرضاوی؛ حلال و حرام در اسلام؛ ص ۱۰۶.

آیت الله مکارم شیرازی این قاعده را از جمله دلایل حرمت دخانیات دانسته و می‌نویسد: «قاعده لاضرر ... اضرار به نفس را نیز شامل می‌شود».^۱ شیخ یوسف قرضاوی نیز این قاعده را دلیل حرمت استعمال دخانیات دانسته و می‌نویسد: «بر اساس این دستور حضرت رسول ﷺ می‌توان گفت که استعمال دخانیات از قبیل سیگار و قلیان و ... مادام که ثابت شود به اشخاصی که آن را استعمال می‌کنند، ضرر می‌رساند؛ حرام است».^۲

آسیب‌های مصرف دخانیات

۱. آسیب‌های جسمی و روحی

امروزه یافته‌های علوم پزشکی به خوبی عوارض ناسالم استفاده از مواد دخانی را شناسایی کرده است. عوارضی که شامل ابتلای مصرف‌کنندگان به انواع بیماری‌ها به ویژه بیماری‌های دستگاه تنفسی می‌شود. یکی از مواد تشکیل‌دهنده دخانیات، نیکوتین است که به طور مستقیم بر مغز اثر می‌گذارد و تأثیراتش نیز در ثانیه آشکار می‌شود. این ماده، محرک سیستم عصبی مرکزی است و اثرات زودگذر آن منجر به احساس انرژی بیشتر می‌شود. این اثر به سرعت فروکش کرده و خستگی و کمرختی جایگزین آن می‌شود.

افراد سیگاری بیشتر از دیگران در معرض خطر عفونت‌های تنفسی، سرماخوردگی و آنفلوآنزا قرار دارند. برونشیت مزمن با گذشت زمان به همراه بیماری انسدادی مزمن ریه، خود را نشان خواهد داد. افزایش قند خون و احساس خستگی مفرط، سفت شدن رگ‌های خونی و محدودیت جریان خون به قلب، کاهش سطح کلسترول خوب و افزایش فشار خون، افزایش و تجمع کلسترول بد و تصلب شرایین، سرطان لب، دهان، گلو، حنجره، ریه و مری، سرطان لوزالمعده، افزایش ناباروری، سرطان رحم و نقص‌های هنگام تولد و سندرم مرگ ناگهانی، از جمله آسیب‌هایی است که

۱. ر.ک: روح الله روح‌اللهی؛ «مواد مخدر و دخانیات از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی»؛ دو فصلنامه

مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی؛ شماره ۶، زمستان ۱۳۸۵، ص ۲۸ - ۴۳.

۲. یوسف قرضاوی؛ حلال و حرام در اسلام؛ ص ۱۰۶.

به دنبال مصرف انواع دخانیات، گریبانگیر انسان می‌شود.^۱ مصرف دخانیات در نوجوانی و اوایل جوانی با گستره‌ای از مشکلات دیگر مانند مشکلات تحصیلی، مصرف انواع مواد دیگر، بزهکاری و کارکردهای روانی - اجتماعی آسیب‌دیده در ارتباط است. شیوع الکل و مواد غیر مجاز ۷ تا ۱۰ برابر در افراد سیگاری بیشتر از افراد غیر سیگاری است. در حقیقت مصرف سیگار، دروازه ورود به مصرف موارد و رفتارهای پر خطر است. بر اساس مطالعات انجام شده، میان سیگار کشیدن و فعالیت جنسی رابطه‌ای معنادار وجود دارد. با مصرف سیگار فرد وارد گروهی از هم‌سالان منحرف می‌شود که در زمینه مهارت‌های زندگی و خودتنظیمی و عملکرد مناسب، ضعیف هستند و در چنین گروهی رفتارهای جنسی پر خطر افزایش می‌یابد. با اثرات متقابل عوامل جسمانی و روان‌شناختی هم‌زمان با بلوغ مانند ویژگی‌های جسمی ثانویه، جوانان وارد گروهی می‌شوند که در آن احتمال انجام رفتارهای خطرناک مانند مصرف سیگار و رابطه جنسی زیاد است.^۲

۲. آسیب‌های اقتصادی

زیان‌های اقتصادی بسیاری که از مصرف سیگار و سایر دخانیات و مواد مخدر بر جامعه وارد می‌شود، بر کسی پوشیده نیست. مصرف سالانه سیگار در کشور بین ۶۵ تا ۷۰ میلیارد نخ است؛ یعنی روزانه حدود ۹ میلیارد تومان سیگار و دخانیات دود شده و به هوا می‌رود. این رقم حدود ۴ برابر پولی است که برای خرید کتاب صرف می‌شود. به عبارتی خانواده‌های ایرانی تنها ۶۰ میلیارد تومان در سال برای بچه‌ها کتاب می‌خرند و رقمی نزدیک به سه هزار و ۳۵۵ میلیارد تومان برای استعمال دخانیات مصرف می‌کنند! اگر مطابق نظر وزارت کار متوسط هزینه ایجاد یک شغل را ۵۰ میلیون تومان در نظر بگیریم، با پولی که ایرانی‌ها بابت سیگار قاچاق می‌دهند،

۱. خبرگزاری میزان؛ «مضرات استعمال دخانیات»، ۱۳۹۷/۰۱/۰۴، کد خبر: ۴۰۰۲۹۵.

۲. ر.ک: مهران رشیدی و دیگران؛ «مقایسه عوامل زمینه‌ساز مصرف سیگار و رفتارهای پر خطر در سربازان سیگاری و غیر سیگاری»، *مجله طب انتظامی*؛ دوره ششم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۶، ص ۱۳۵

می‌توان سالانه ۲۶ هزار و ۶۸۰ شغل ایجاد کرد.^۱ آیا این آمار مصداق اسراف نیست؟ آیا افراد معتاد به مصرف انواع دخانیات، به نفس خویش ضرر نزده و اسراف نمی‌کنند؟

۳. آسیب‌های اجتماعی

مصرف دخانیات علی‌رغم هشدارهایی که از سوی جامعه پزشکی نسبت به سلامت فرد مصرف‌کننده و فرد در معرض دود ناشی از مصرف آن، داده شده است، همچنان رو به افزایش است. در جدیدترین نظری که از سوی وزارت بهداشت و درمان ارائه شده است، ۱۰ درصد از افراد بالای ۱۸ سال در ایران هر روز سیگار می‌کشند که حدود ۲۰ درصد مردان و یک درصد زنان هستند. حدود ۱۴ درصد جمعیت کشور نیز به صورت روزانه و تفننی سیگار می‌کشند که حدود ۲۵ درصد مردان و ۴ درصد زنان را شامل می‌شود. حدود ۳/۴ درصد نوجوانان ۱۳ تا ۱۵ سال سیگار مصرف می‌کنند که شامل ۴/۸ درصد پسران نوجوان و ۱/۲ درصد دختران نوجوان را در بر می‌گیرد. به طور کلی در حال حاضر ۷ میلیون سیگاری بالای ۱۵ سال در کشور داریم که ۱۰۰ هزار نفرشان نوجوانان ۱۳ تا ۱۵ ساله هستند.

سالانه ۱۰ هزار میلیارد تومان فقط برای خرید سیگار در کشور دود می‌شود، حدود ۳۰ هزار میلیارد تومان نیز برای درمان مستقیم افراد سیگاری هزینه می‌شود و حدود ۴۰ هزار میلیارد تومان نیز هزینه‌های غیرمستقیم استعمال دخانیات مانند از کار افتادگی، خروج از کار و زندگی توأم با بیماری است؛ بنابراین سیگار هر سال حدود ۸۰ هزار میلیارد تومان به کشور خسارت وارد می‌کند.^۲

از مجموع آیات و روایات و داده‌های علمی، شاید نتوان حرمت استفاده از دخانیات را اثبات کرد، اما از این امور می‌توان استفاده کرد که اسلام با استفاده از دخانیات به شدید بر خورد کرده است، از این رو برخی به حرمت آن فتوا داده‌اند.

۱. خبرگزاری ایسنا؛ «آمار قابل تأمل از هزینه خرید کتاب و سیگار»؛ ۱۳۹۷/۰۳/۰۶، کد مطلب: ۹۷۰۳۰۶۰۲۷۶۱.

۲. خبرگزاری ایرنا؛ «درآمد افزایش مالیات سیگار برای بهبود سطح سلامت مردم هزینه می‌شود»؛ ۱۳۹۶/۱۱/۲۸، کد خبر: ۸۲۸۳۴۶۲۲.